

SZÁSZ ANNA

A Magyar Helsinki Bizottság

Demokratikus jogállamban a rendvédelmi szervezetek működését törvények szabályozzák, a testületekhez tartozók hatáskörét, illetve mozgásterét jogszabályokkal bástyázzák körül. Ugyancsak törvények szavatolják az emberi-állampolgári jogokat, amelyek megilletik az ország saját állampolgárait, akár még a jogerősen elítélteket is, valamint az idegen országokból menekülteket. A fegyvert viselők és a velük szemben állók között azonban az érvényes jogszabályok ellenére eleve egyenlőtlen a viszony. A civilek, bármilyen helyzetben kerülnek szembe a fegyveres testületek tagjaival, kiszolgáltatottak. Ezért van szükség a fegyveres testületek működésének civil kontrolljára.

A Helsinki Mozgalom negyedszázaddal ezelőtt bontakozott ki, azt követően, hogy 1975-ben az akkor még hatalma teljében lévő Szovjetunió is aláírta az emberi jogokról szóló Helsinki Záróokmányt. A moszkvai Helsinki Csoport egy évvel később jött létre, azzal a céllal, hogy nyomon kövesse a záróokmányban foglaltak érvényesülését, és számon kérje a szovjet kormányon az ez irányban tett lépéseket.

Működésük azonban korainak bizonyult, a csoport tagjait bebörtönözték, majd az országból való távozásra kényszerítették. Az ő kezdeményezésükre alakult meg az Egyesült Államokban a Helsinki Watch, a Helsinki Jogőr, amely valamennyi aláíró országban (ezek az európai országok, valamint az USA és Kanada) figyelemmel kísérte az emberi jogok érvényesülését. A nyolcvanas évek elején egymásután jöttek létre a Helsinki Bizottságok, kezdetben a nyugat-európai, majd a közép-, valamint a kelet-európai országokban, a Szovjetunió felbomlása után az egykori tagköztársaságokban.

Az Emberi Jogok Helsinki Szövetsége Bécsben 1983-ban kezdte meg a működését.

A Magyar Helsinki Bizottság hivatalosan 1989 májusában, tehát nem sokkal a rendszerváltozás előtt alakult meg, de a magyar demokratikus ellenzék már a nyolcvanas évek elejétől kezdve kapcsolatban állt a Helsinki Mozgalommal, elsősorban az amerikai Helsinki Watch-csal.

„Vállalt feladata – mint az a bizottság 1999-ben készített jelentésében olvasható –, hogy a Helsinki Záróokmányban foglalt szabadság-

jogok érvényesülésén túl nyomon kövesse az Emberi Jogok Európai Egyezményében biztosított emberi jogok és alapvető szabadságjogok érvényesülését a kialakult jogállam viszonyai között, segítséget nyújtson a jogsértések áldozatainak és a hazai, valamint a nemzetközi nyilvánosság segítségével szembeszálljon a jogsértésekkel.

A bizottság elsősorban a rendvédelmi szervek, a rendőrség, a határőrség, továbbá a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (korábbi nevén Menekültügyi és Migrációs Hivatal) jogalkalmazását kíséri figyelemmel, különös tekintettel a magyar jogszabályokban és a nemzetközi szerződéseken biztosított jogok érvényesülésére. *A Bizottság jogvédő tevékenységének két célcsoportja a személyes szabadságukban korlátozottak köre és a menekültek, menedékkérők.* (A szerző kiemelése.)

A Magyar Helsinki Bizottság tiszteletbeli elnöke Komoróczy Géza, elnöke Kőszeg Ferenc, tanácsadó testületének tagjai: Bíró András, Halmai Gábor, Iványi Gábor, Kis János, Mészáros István László, Nagy Boldizsár, Dimitrina Petrova, Sajó András, Pap Imre.

A bizottság működteti az Emberi Jogi Tanácsadó Irodát, amely emberi jogi sérelmekkel foglalkozik, ingyenes jogi tanácsot nyújt ügyfeleinek mind a magyar hatóságok és bíróságok, mind nemzetközi fórumok előtt. Az irodának hét munkatársa van, az ügyeket két ügyvéd látja el, dr. Somogyi János, az iroda vezetője, és dr. Farkas Lilla.

Ugyancsak a bizottság szervezi a joghallgatóknak gyakorlati képzést nyújtó Jogklinika-program menekültügyi és migrációs szekcióját, amely Budapesten, Győrben és Debrecenben működik. A képzésben a joghallgatókon kívül részt vesznek a bizottság által meghívott hatósági emberek a Bevándorlási és Állampolgársági Hivataltól, a határőrségtől, a Fővárosi Bíróságtól, a Legfelsőbb Bíróságtól, független szakemberek az ELTE jogi karáról.

A közeljövőben nyílik majd egy menekültüggyel és idegenrendszettel foglalkozó regionális Jogklinika, amelynek működését az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága finanszírozza.

A bizottság részt vett annak az 1998 márciusában hatályba lépő menedékjogi törvénynek az előkészítésében és kidolgozásában, amely megszüntette a korábbi, indokolatlanul fennálló földrajzi korlátozásokat, nevezetesen, hogy hazánk menekülteket csak Európából fogadott be.

2002. január 1-jén hatályba lép a menedékjogi törvény átfogó módosítása, ennek szakmai előkészítésében közvetlenül, valamint a Jogklinikán keresztül a bizottság úgyszintén részt vett.

A megalakulása óta eltelt tizenkét évben a bizottság számos esetben emelt szót a jogsértettek érdekében hazai, és számolt be tapasztalatairól külföldi fórumokon.

Kiadja a Helsinki Monitor című hírlevelet.

1996 óta az Országos Rendőr-főkapitánysággal kötött megállapodás alapján Fogdamegfigyelő, 2000–2001-ben a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságával kötött megállapodás alapján Börtönmegfigyelő Programot valósított meg, azaz e programok keretében vizsgálatokat végeztek a bizottság tagjai.

Közrend kontra jogrend?

A bizottság 1997-ben *A rendőrség az átmenet korszakában* címmel hét kelet-közép-európai és két nyugat-európai (Anglia és Wales, valamint Németország) országra kiterjedő összehasonlító vizsgálatot kezdeményezett, amelynek eredményeit egy 1999 februárjában Budapesten szervezett konferencián ismertette. (A konferencián elhangzott előadásokat 2001-ben kötetben is megjelentették.) Ugyanitt a régió rendőrségeinek szóló, a demokratikus átalakulást segítő ajánlást fogadtak el.

A rendőrség demokratizálása a volt szocialista országokban (ebben a dolgozatban természetesen Magyarországról van szó) sosem volt egyszerű feladat. Ahhoz, hogy a történeket, a törvénytervezetekkel és módosításokkal kapcsolatos vitákat a jelentőségüknek megfelelően érthessük és értelmezhessek, olyan szakmai felkészültségre, az események olyan pontos ismeretére lenne szükség, amilyennel – noha a kérdés hűsbavágó – a témával foglalkozó jogászokon és politikusokon kívül vajmi kevesen rendelkeznek.

Kőszeg Ferenc 1999 szeptemberében a Rendvédelmi Szervek Felügyeletére Alakult Nemzetközi Egyesület (IACOLE – az angol név kezdőbetűiből képzett elnevezés) Sidneyben rendezett konferenciáján tartott előadást *Rendőrség és politika* címmel, amelyben vázolta a rendőrség hazai szerepét, jogállását, funkcióját a kommunista államberendezkedés idején, majd a rendszerváltozáskor, és az azt követő, közel egy évtizedben.

A rendszerváltozás körüli időszakra vonatkozó legfontosabb megállapításai: „Magyarországon a rendszerváltozás előtt minden párt, sőt a Belügyminisztérium is úgy vélte, hogy a helyi közbiztonság fenntartásában, a közbiztonságért felelős rendőrség helyi irányításában jelentős szerepe lesz a helyi önkormányzatoknak. Az első szabadon választott kormány nyomban hivatalba lépése után mégis a központosított rendőrség fenntartása mellett foglalt állást. Az önkormányzati rendőrség koncepciójából csak annyi maradt meg, hogy az önkormányzatok 1994-ig megvétőzhették a rendőrkapitányok kinevezését. A rendőrségi törvény a vétőjogot a rendőri vezetők beszámoltatásának bonyolult rendszerével cserélte fel... A rendőrségi törvény elfogadását előkészítő hatpárti tárgyalások során a rendőrség hevesen ellenállt minden olyan javaslatnak, amely a törvényben előírt kivizsgálásba az önkormányzat képviselőjét is bevonta volna. Ezen a zárt, mindenfajta külső kontrollt elutasító rendőri szemléleten ütött rést az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló, 1993. évi LIX. Tv. módosítása 1995-ben: a módosítás megszüntette az országos rendőrfőkapitánynak azt a felhatalmazását, hogy korlátozza az Országgyűlés minősített többségével megválasztott biztos jogát a rendőrségi iratokba való betekintésre... (kiemelés a szerzőtől).

...1984-ben a Minisztertanács rendelete felhatalmazta a rendőrt, hogy az igazoltatás során az igazoltatott járművét, csomagját, ruházatát bármiféle külön felhatalmazás vagy bűncselekmény gyanúja híján is átvizsgálja, és az igazoltatottat a helyszínen kikérdezze. ... az

igazoltatásra vonatkozó szabályok túléltek a rendszerváltást, és az 1984-ben kiadott rendelet előírásai tíz évvel később bekerültek a rendőrségi törvénybe...E törvényhely alapján a rendőrség évente egymillió-kétszázezer igazoltatást hajt végre, rendszeresen ellenőrzi az autók csomagtartóját, kiürítetteti a járókelők zsebét. A katonai hatóságok járnak így el a megszállt országokban...”

További és igencsak jellemző példák Kőszeg Ferenc előadásából:

„Az első szabadon választott kormány második belügyminisztere (ez Boros Péter – a szerző) 1992. március 25-én kifejtette: »Vitatják sokan, van-e jogalap rá, nincs-e rá jogalap, de nekünk nincs időnk elemezni. Nemzetvédelemnek fogjuk fel mindazt, amit teszünk.« A kijelentés apropója a kormány intézkedése volt, amely idegenrendészeti törvény híján egy évek óta nem alkalmazott pártállami rendeletre hivatkozva felhatalmazta a határőrséget, hogy megakadályozza azoknak a külföldieknek a beutazását, akik, noha útiokmányaik rendszerben vannak, nem rendelkeznek a magyarországi tartózkodáshoz elegendő fedezettel... Minthogy nem határozták meg, mi a megfelelő anyagi fedezet, a határon dúlt az önkény, a diszkrimináció (mindenekelőtt a cigányokat és a Románia felől beutazni szándékozó színesbőrűeket, afrikaiakat küldték vissza), és dúlt a korrupció... Mindeközben semmivel sem lett jobb a közbiztonság, nem szűnt meg sem az illegális vendégmunka, sem a határszéli csempészforgalom. Az intézkedés csak arra volt jó, hogy a bűnözés növekedését összefüggésbe lehessen hozni a külföldiekkel, mindenképp a kelet felől beutazó külföldiekkel. De tegyük zárójelbe, hogy eredményes volt-e az intézkedés. A veszély inkább az intézkedést magyarázó filozófiában rejlett: a nemzet érdekében, amelyet mindig a kormány határoz meg, túl lehet lépni a törvényeken. A közrend előbbre való, mint a jogrend.”

Erre újabb eklatáns példa:

„1998-ban – most már nem egyszerűen törvényi felhatalmazás híján, hanem a hatályos törvény *ellenében* került sor önkényes szigorításra, ismét az idegenrendészet területén. Az országos rendőrfőkapitány és a határőrség országos parancsnoka 1998 augusztusában kiadott, együttes intézkedésével megtiltotta, hogy az illegális migránsok – nagyrészt koszovói vagy afgán menedékkérők, pakisztáni vagy bangladesi gazdasági menekültek – elhagyják az elhelyezésükre szolgáló, úgynevezett közösségi szállásokat, holott a hatályos jogszabály egyértelműen kimondta, hogy a kötelező tartózkodási hely kijelölése nem minősül őrizetnek, és a jogellenesen az országban tartózkodó külföldiek mozgásszabadságát csak annyira lehet korlátozni, amennyire az az idegenrendészeti eljárás érdekében szükséges...”

Végül még egy fontos és jellemző mozzanat Kőszeg Ferenc előadásából:

„Magyarországon a rendszerváltás után a rendőrségnél nem volt tisztogatás (az állambiztonsági szervezetnél is csak részlegesen volt). Bár a választások előtt 180 rendőri vezető hagyta el saját elhatározásából a hivatalát, a tüntetéseket szétverő, az ellenzék zaklatásában részes, a cigánytelepülések ellen durván végrehajtott közbiztonsági ak-

ciókat vezénylő rendőrök a helyükön maradhattak, senki sem vonta kérdőre őket.”

Egy rendőri intézkedés

2000 januárja. Közönséges tanítási nap. A XV. kerületi Róbert Károly Kereskedelmi Szakközépiskolában B.-né M. Klára kereskedelmi ismereteket és marketingstatisztikát tanító tanárnő, civilben kétgyerekes családanya, a saját, érettségi előtt álló osztályában tart órát. Az iskolatitkárnő benyit, kihívja. Egy férfi akkor már többedszer B.-né egyik diákjáról kért adatokat telefonon. A titkárnő közölte, hogy telefonon nem szolgáltatnak adatokat. A férfi azonban újólaj jelentkezik. Most B.-né válaszolja ugyanazt, amit a titkárnő: telefonon senkiről nem adnak ki adatokat, de hozzáfűzi: ha az illető akar valamit, mondja el személyesen. Megállapodnak egy időpontban, az óra után. B.-né visszamegy tanítani. A férfi azonban a megbeszéltnél korábban jön, a titkárnő ismét benyit az osztályba, ismét kihívja B.-nét. Ő kéri a férfit, hogy igazolja magát. A férfi elővesz egy igazolványt, egy pillanatra felvillantja, de nem ad rá lehetőséget, hogy B.-né kétséget kizáróan meggyőződjön arról, a férfi az, akinek mondja magát: rendőr. A külseje sem vall rendőrré. Kínai pufikabát van rajta, a fején fekete sísapka. Arra kéri B.-nét, mondja meg annak a bizonyos diáklánynak a címét, aki iránt telefonon érdeklődött. B.-né: Akkor, ha még egyszer megmutatja az igazolványát. Állítólagos rendőr: Elfogatóparancs van az anya ellen. B.-né: Ha ilyen van, akkor azon rajta van a cím is. Mire az állítólagos rendőr (a továbbiakban rendőr): Azon a címen az asszonyt nem találták meg.

Végül is egyeztetik az osztálykönyvben és az elfogatóparancsban szereplő lakcímeiket. Azonos volt.

Rendőr arra kéri B.-nét, mutasson rá az illető diáklányra, majd ők lekövetik. B.-né azt válaszolja, hogy erről meg kell kérdeznie az igazgatót. Az igazgatóra várni kell, mert vannak nála. B.-né úgy látja, hogy a rendőr zavarodottan viselkedik, közli, hogy vannak neki más eszközei is, és elrohan. B.-né visszamegy az osztályába.

Később elmondják neki, hogy eközben két férfi – két rendőr – be-megy az igazgatóhoz és rendkívül agresszíven lép föl.

Épp hogy vége van a békésen induló, de zűrzavarossá váló tanítási napnak, amikor az egyik lány az osztályából B.-néhez rohan, azzal, hogy baj van.

B.-né a helyszínre siet. Az iskolától kb. 30 méternyire azt a diáklányt, akinek adatai, lakcíme iránt a rendőrök oly kitartóan érdeklődtek, fogva tartja egy férfi, leszorítva mindkét karját. Előzőleg már beakarták tuszkolni egy Zsiguliba, amelyen semmilyen jelzés nem mutatott, hogy rendőrautó. Az a férfi, aki először szerepelt ebben az akcióban, terpeszállásban állt előttük, és figyelmeztette B.-nét, hogy ne akadályozza az eljárást. B.-né: Semmiféle eljárást nem akadályozok, csak oda szeretnék menni a gyerekekhez. Erre elkezdődött a cselezés.

B.-né jobbra, első számú rendőr balra. Majd ugyanez fordítva. Ekkor az első számú rendőr megunt a sasszézást, megragadta B.-né a blézerénél fogva, neki akarta lökni a kerítésnek. Ő azonban kitémasztotta az egyik karját, nem esett el, csak a kocsiútra penderült. Nagy forgalom, autók, autóbuszok – ahogy a másik karjával vissza akarta magát lökni, a rendőr arcát találta el.

Első számú rendőr ekkor fölkiáltott: Látod, mit csinált? Megütött!

Ettől a pillanattól kezdve hihetetlen gyorsasággal követték egymást az események. B.-né olyan hosszan fújták le gázspray-vel, hogy sebek keletkeztek a fején, a nyakán és a szája körül. A kislány, aki közel állt hozzá, kötőhártya-gyulladását kapott. Őt, B.-né a rendőr fájdalomt okozó kesztyűfogással megfordította és hátrabilincselte a kezét.

Ezután kissé meglökte, hogy induljon el, nem durván, mondja az eseményeket fölidéző B.-né, de mivel nem látott, megbotlott a járdaszegélyben, elesett, arccal lefelé. A rendőrök üvöltöztek, hogy álljon föl. Közben a feje mellett elment valamilyen jármű, hallotta a fékcsikorgást. Húzták egy darabig az úttesten, ennek nyomait megőrizte az a magas sarkú cipő és pantalló, amit akkor viselt, és amit eltett, bűnjelként, emlékként. Ő az úttesten feküdt, amikor a rendőrök elmentek telefonálni. Utólag azt állították, hogy azonnal fölemelték, egy pillanatig nem volt életveszélyben, ám a gyerekek másként tudják. Azután nekitámasztották a járdán álló autójuknak. Eközben fölgyűrődött a pólója, lelógott a lába, taknya-nyála összefolyt. A kollégák és diákok ott álltak a közelében, kérték, hogy fölállíthassák, kabátot hozhassanak, de nem engedték. Végül a matektanárnőnek engedték meg, hogy megtörölje az orrát, és nekitámassza egy házfalnak, szemben az iskolával. Azután már csak annyi történt, hogy a rendőrök beakarták tuszkolni az autójukba, de ő ellenállt, a tanárok és a gyerekek pedig fogták és húzták a kezét: nem engedték. Az igazgató ezenközben kihívta a XV. kerületi rendőrséget, az akciót végző rendőrök pedig hívták a mentőket. A mentőkocsiban még mindig hátra volt bilincselve a keze. A kerületi rendelőintézetben azt mondták, hogy a látóérett 2000 Ft-ot kell fizetnie, de nem látszik rajta semmilyen sérülés. (Akkor még nem látszott.) Majd bekísérték a XV. kerületi kapitányságra. Az iskola igazgatóhelyettesnője mindvégig vele volt. Egy férfi hallgatta ki, aki az intézkedő rendőrök főnökeként mutatkozott be, mondván, hogy ők a budapesti akciócsoport. B.-né szerint folyamatosan olyan szavakat akart a szájába adni, amelyeket ő nem mondott. Megkérdezte, miért pofozta meg a rendőrt? B.-né azt válaszolta, hogy szó sem volt szándékosságról. Az intézkedők úgy viselkedtek, mint a gátlástalan csavargók. Ha vele ezt tették 250–300 néző előtt, kérdezte a főnöküktől, akkor mit tettek volna a gyerekekkel egy elhagyatott helyen?

A kihallgatásról egyébként nem készült jegyzőkönyv, előzetesen nem ismertették B.-né jogait. Ugyanakkor, mint valami bűnözőtől, ujjlenyomatot vettek tőle és lefotózták, számtáblával a nyakán kellett forognia ide-oda.

Ebben a meglehetősen nagy port felverő ügyben nem B.-né kereste

meg a Helsinki Bizottságot, hanem a bizottság ajánlotta fel a segítségét a történetek másnapján. Dr. Farkas Lilla leírta a B.-né által elmondottakat, jelen volt az ügyészségi nyomozók által vezetett vizsgálaton, és ott volt minden meghallgatáson.

Mihez van joga a rendőrnek, és mihez van joga a civilnek? – kérdezem az ügyvédnőt.

– Joga van-e a rendőrnek az iskolában nyomozni? Joga van-e a személyében semmivel sem gyanúsítható kiskorút előállítani, követni? Megtagadhatja-e egy civil a rendőrökkel való együttműködést, ha azok nem tudják magukat hitelt érdemlően igazolni?

A válasz nem megnyugtató. Magyarországon az együttműködés legfeljebb abban az esetben tagadható meg – és most szó szerint idézünk egy bírósági határozatból –, „ha a hivatalos személy eljárása a kívülálló számára minden mérlegelés szükségessége nélkül, félreismerhetetlenül és kétséget kizáró határozottsággal jogszerűtlennek mutatkozik.”

Civilként, laikus állampolgárként azt gondolom, hogy ilyen eset nincs. A kívülálló aligha rendelkezik olyan ismeretekkel, amelyek alapján kétséget kizáró határozottsággal felismeri a jogszerűtlenséget. Valójában roppant nehéz a gyakran okszerűtlennek és önkényesnek látszó rendőri fellépést a jogszerűtlentől megkülönböztetni.

Farkas Lilla azt mondja, az képtelenség lenne, ha a rendőrséggel nem működne együtt. A rendőrnek joga van eljárást kezdeményezni, intézkedni kiskorúakkal szemben is. A kérdés azonban az, hogy szükséges volt-e és az adott esetben arányos volt-e az intézkedés. Kérdés továbbá, hogy mennyire voltak a rendőrök felkészültek. Tudatában voltak-e annak, hogy másként kell fellépniük gyanútlan és ártatlan civilekkel, mint bűnözőkkel szemben? Az esetben jelen lévők szerint a rendőrök egyáltalán nem voltak meggyőzőek.

Felettesük elismerte, hogy beosztottai stratégiai hibát követtek el. Farkas Lilla szerint ez szakmai hiba volt. A nyomozást lezáró iratismertetést szeptember 10-én tartja a Fővárosi Ügyészségi Nyomozó Hivatal. (Ez lapzárta utáni időpont, ezért nem használunk itt múlt időt. – A szerző.) Amennyiben az ügy valaha is bíróság elé kerül – mondja az ügyvédnő kételkedve –, indítványozni fogja, hogy a kihallgatáson is rendkívül agresszíven viselkedő R. Lajos rendőrrel szerezze be a pszichológiai jellemzést.

Arról az eljárásról, hogy B.-né-től ujjlenyomatot vettek és rendőrségi fotót készítettek, úgy véli, hogy teljesen értelmetlen, aránytalan és főként szükségtelen. Más a helyzet, ha egy besurranó tolvajról van szó, vagy éppenséggel emberölés gyanúsítottjáról.

Mindezek ellenére a büntetlen előéletű, és eddig az esetig a hatóságokkal semmiféle konfliktusba nem keveredő B.-né 2000 tavasza óta hivatalos személy elleni erőszak gyanúja miatt büntetőeljárás hatálya alatt áll.

Ember a fogdában

„Azok számára, akik jártasak a büntetőeljárás gyakorlatában, régóta ismert tény, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személyek helyzete gyakran lényegesen rosszabb, mint a szabadságvesztés büntetését töltőké. E probléma vizsgálatára indította el a Magyar Helsinki Bizottság 1996 februárjában az Alkotmány- és Jogpolitikai Intézettel közösen a Fogdamegfigyelő programot.

Az azóta is folyó program keretében az ORFK-val, illetve a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságával kötött megállapodás alapján három fős csoportok figyelik meg a rendőrségi fogdában foganatosított előzetes letartóztatás körülményeit. Az ügyvédekből, orvosokból, valamint szociális munkásokból és szociológusokból álló csoportok előzetes bejelentés nélkül, bármely napszakban látogatást tehetnek a rendőrségi objektumokba, és a biztonsági szabályok betartásával beléphetnek a fogdába, a zárkákba, valamint az előállító helyiségekbe. Biztonsági felügyelet mellett, de ellenőrzés nélkül beszélgetést folytathatnak, és kérdőíves interjút készíthetnek a fogvatartottakkal. A csoport orvos tagja hozzájárulásukkal megvizsgálhatja őket...” (Idézve a Szemelvények a Magyar Helsinki Bizottság és a rendőrség levelezéséből. Helsinki Monitor 2000/1)

„A rendőrség civil felügyeletét azokban az országokban, ahol van ilyen, független személyekből álló, de a közhatalom illetékes szerve – a helyi vagy a regionális (ön)kormányzat által kinevezett testület – végzi. Az, hogy a rendőrségi fogdákat egy NGO, azaz egy, a kormányzattól független, vagyis semmiféle közhatalmi jogosítvánnyal nem rendelkező szervezet látogassa – kivételes, egyedi jelenség. Amit a Magyar Helsinki Bizottság tesz, semmiképpen nem nevezhető civil felügyeletnek, hiszen a felügyelet gyakorlása is törvényben szabályozott jogkört feltételez. A bizottság nem ellenőriz, nem felügyel, csupán megfigyel... Az ORFK és a Magyar Helsinki Bizottság megállapodása mintegy kiváltja a törvényben nem szabályozott, de az európai integráció folyamatában mindinkább nélkülözhetetlen civil felügyeletet.” (Részlet Kőszeg Ferenc: Rendőrség és politika c. előadásából. Megjelent a Helsinki Monitor 2000/1-es számában.)

„A program első évének tapasztalatait a két szervezet közös kiadásában megjelent, Előrehozott büntetés című kiadvány foglalja össze, amely részletesen elemzi a magyarországi fogdarendszer hiányosságait, többek között a fogvatartás fizikai körülményeivel, az egészségügyi ellátással, valamint a letartóztatott személyek emberi jogainak érvényesülésével kapcsolatban, kitér továbbá a fogvatartottakkal szemben alkalmazott fizikai és pszichikai kényszer kérdéseire is” – olvasható a fent idézett Szemelvényekben.

A bizottság és a rendőrség között 1997–1999-ben folyó levelezés nemcsak a fogdában uralkodó állapotokról fest hiteles képet, de a rendőrség vezetőinek a megfigyelésekre adott reakcióiról is. A bizottság tagjainak az illetékes rendőrhatalomhoz írott leveleiből kitűnik, hogy a fogdák túlszűfoltak, hogy az előírt napi egyórás séta sok he-

lyútt 10–15 percre csökken, hogy a higiéniai viszonyok kritikán aluliak. Ezeket a kapitányságok vezetői anyagi okokkal, pénzhiánnyal magyarázzák.

Előfordult olyan szabályszegés, hogy a fogvatartottat nem vizsgálta meg orvos az intézménybe való befogadásakor, amelynek következményeként nem állapítható meg, hogy esetleges sérüléseit hol szerezte.

Több intézményben hiányoztak a technikai feltételek a fogvatartott és ügyvédje zavartalan kommunikációjához. Például: az ügyvédek és a fogvatartottak között vastag, duplafalu plexi szigetelés van, nincs lehetőség az okiratok cseréjére.(!)

A bizottság tagjai találkoztak általuk mitikusnak nevezett, az intézmények némelyikében uralkodó, speciális belső szabályokkal, amelyeket kevésbé tapintatosan önkényesnek nevezhetnénk. Az egyik helyen az előzetes letartóztatását töltő férfi előadója nem engedélyezte, hogy a férfi hároméves gyereke meglátogathassa az apját. Amikor ezt a bizottság tagjai szóvá tették, azt a magyarázatot kapták, hogy a látogatást „a gyermek kora és fejlődése érdekében” nem tartották megengedhetőnek.

Egy másik esetben, amikor egy előzetes letartóztatásban lévő külföldi állampolgár leveleit nem továbbították egy Budapesten élő ismerősének, a bizottság tagjai kérték „a fogvatartott küldeményeinek továbbításáról készült nyilvántartást”, melynek létét rendelet írja elő. Kiderült, hogy ilyen nyilvántartás abban az intézményben nincs is, következésképpen azt, hogy az illető külföldi személy leveleit nem továbbították, nem lehetett bizonyítani.

Kétségtelen, hogy amikor a bizottság tagjai a fogvatartottak jogainak csorbítását tették szóvá, a rendőrség vezetőinek válasza, legalábbis e válaszok többsége, a bizottsággal való együttműködésről, a változtatás szándékáról tanúskodtak.

Az ördög azonban, mint tudjuk, a részletekben lakik.

Azt az állítást, hogy az előzetes letartóztatásban lévő személy helyzete rosszabb, mint azoké, akik szabadságvesztés-büntetésüket töltik, meggyőzően demonstrálják a valóságos esetek.

Példaként említsük meg H. Kristófét.

Idézet dr. Farkas Lilla 2001. július 11-én kelt, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokához írott leveléből: „Ügyfelünket 2000 áprilisában vették előzetes letartóztatásba, melyet eddig a szegedi és a kecskeméti bv intézetekben, valamint a Tököli BV kórházban hajtottak végre. Az ügyfél jelenleg a Tököli BV kórházban mint megőrzéses beteg tartózkodik... A hatályos jogszabályok értelmében az előzetes letartóztatott a büntetőeljárási jogait gyakorolhatja, saját ruháját viselheti, letétben lévő pénzéből meghatározott összeget a személyes szükségleteire fordíthat, *legalább* havonta egyszer fogadhat látogatót és kaphat csomagot és jogosult a vallási meggyőződésének gyakorlására... Az ügyfél előzetes letartóztatása óta közel 40 kg-ot fogyott(!)... A korábban a szegedi és kecskeméti bv intézetben felhalmozott, kiegészítő élelmiszertartalékaihoz a Tököli Kórházban, ahová tudomásunk szerint 2001. június 6-án szállították át, nem tud hozzájutni, a

korábban hozzátartozói által számára letétbe helyezett pénzüsszegeket sem tudja itt kiétkezés céljára felhasználni. ...a kintinban való vásárlásra havonta egyszer van lehetősége, csomagot és látogatót is havonta egyszer fogadhat. Hozzátartozóival való levelezése biztosított, ám a telefonos kapcsolattartás velük és az ügyében eljáró ügyvédekkel is korlátozott, mely utóbbi tény a büntetőeljárás jogait érinti... Mivel Tökölön megőrzésen van, nem szállították utána személyes ingóságait sem, melyek között szerepel elemes rádiója és a büntetőeljárásban a védekezéshez elengedhetetlenül szükséges iratai. Személyes látogatásomkor meggyőződhettem róla, hogy ügyfelünk nem saját ruháját viseli."

H. Kristóf súlyos, majdhogynem tragikus helyzetét az a tény már önmagában bizonyítja, hogy előzetes letartóztatásának másfél éve alatt majd negyven kilót fogyott.

A férfi számtalanszor kérvényezte a szegedi városi bíróságon, hogy helyezék őt szabadlábra, vagy a végzést változtassák meg lakhelyelhagyási tilalomra vagy háziőrizetre.

A Csongrád megyei bírósághoz mint másodfokú hatósághoz benyújtott fellebbezésében dr. Farkas Lilla rendkívül alapos és részletes jogi okfejtéssel támasztotta alá, hogy az ügyfele előzetes fogvatartása miért nem indokolt. Hivatkozott a konkrét körülményekre és hivatkozott az Európai Emberi Jogi Egyezmény azon pontjára, mely szerint „minden letartóztatott ...személynek joga van arra, hogy ésszerű időn belül tárgyalást tartsanak ügyében, vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték...”

H. Kristóf ügyében az eljáró hatóságok, az első fokon illetékes városi bíróság többféle szabálytalanságot követett el. Az előzetes fogvatartást csupán általánosságokkal indokolta. A tárgyalást több ízben elnapolta. „A városi bíróság... olyan tanú vallomására alapozta korábbi letartóztatással kapcsolatos döntését, amelyet a vádlott és védője nem ismertek. Ezt – írja fellebbezésében dr. Farkas Lilla – semmilyen körülmények között nem tekinthetjük a Büntetőeljárás szabályainak megfelelő eljárásnak.”

A vádlottról a területileg illetékes Szegedi Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézete három alkalommal adott szakvéleményt: 2001 januárjában egy ízben elmeorvosszakértői leletet és véleményt, majd orvosszakértői leletet és véleményt, 2001 májusában pedig kiegészítő orvosszakértői véleményt. „A védelem mindhárom véleményt becsatolta a városi bírósághoz, amely az előzetes letartóztatást, illetve szabadlábra helyezést érintő határozatában egyetlen alkalommal sem hivatkozott ezen véleményekre, és elmulasztotta annak okát adni, hogy a bizonyítás során e véleményeket miért zárta ki az elbírálásból.”

A szegedi városi bíróság sorozatosan figyelmen kívül hagyta az Igazságügyi Minisztérium azon rendeletét, amely az orvosszakértői intézetek területi illetékességét szabályozza, és a szegedi helyett a Debreceni Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetét rendelte ki az igazságügyi szakértői feladatok ellátására, amely intézet 2001. július 3-i dátummal adott a vádlottról szakvéleményt, anélkül,

hogy ténylegesen megvizsgálta volna. E szakvélemény alapján rendelte el a városi bíróság az ismételt elmeorvosi szakértői vizsgálatot. Amely lépésre – miként az ügyvédnő az általa fellebbezett végzésből következtet – az indította a bíróságot, hogy csökkentse a szabadlábra helyezési kérelmek számát és gyakoriságát.

Prózai nyelvre lefordítva ez annyit jelent, hogy a kellemetlenkedő, a folytonosan ugráló – értsd a törvények adta jogával élő – fogvatartottról, illetve vádlottról be kell bizonyítani, hogy, mondjuk, paranoiás, vagy hogy a kérelmeit nem kell komolyan venni. Noha a mértékadó elmeszakértői vizsgálatok szerint teljesen normális, összefüggően beszél és ír, ám valóban nehezen viseli a fogvatartás körülményeit. A nem létező higiénét. A közös és nyitott WC-t.

A városi bíróság egyebek közt arra való hivatkozással tagadja meg a vádlott szabadlábra helyezését, hogy így is megkapja a szükséges orvosi kezelést. Ezzel kapcsolatban az ügyvédnő fellebbezésében *embertelen, megalázó bánásmódról* ír.

Ez év áprilisában tartottak egy tárgyalást, ahonnan a vádlottat civil gyógyintézetbe kellett szállítani, ahol hosszabb ideig gyógykezelték. A civil szakorvos véleménye szerint: „a vádlott állapotában jelentős rosszabbodás következett be. Nevezett... az életét már most is komolyan veszélyeztető betegségben szenved, s bármikor közvetlen életveszély alakulhat ki... a bármikor fellépő heveny rosszullétet súlyos szívbetegsége mellett a BV intézetben tartása is okozhatja... a fogvatartás körülményei pszichésen kedvezőtlenül befolyásolják amúgy is károsodott szív működését.”

Az ügyvédnő véleménye szerint a vádlott előzetes letartóztatásának további fenntartása megrövidítheti ügyfele életét.

A fellebbezés 2001. július 20-án kelt. Farkas Lilla feltett szándéka volt, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság elé viszi az ügyet. H. Kristófit azonban 2001. augusztus 30-án szabadlábra helyezték.

Életekről döntenek

X. palesztin, de mivel ilyen állam nincs, a hontalan férfi családját Szíria fogadta be. 1991-ben tanulóvizummal jött Magyarországra tanulni. Időközben itt vállalt munkát, élettársi kapcsolatba lépett egy magyar nővel. Kapcsolatukból három gyerek született. Tartózkodási engedélyét 1999-ig meghosszabbították. Ekkor kezdődtek a bonyodalmak. X. és élettársa szerettek volna összeházasodni, ezt a méltányolható óhajukat különösen indokolja, hogy házastársként X. nagy valószínűséggel megkaphatná a bevándorlási engedélyt, sőt, talán a magyar állampolgárságot is. Nyelvünket máris kifogástalanul, minden idegenes akcentus nélkül beszéli. A házasságkötéshez azonban szükséges Szíria hivatalos engedélye, amit X. nem kapott meg, mivel nem teljesített szolgálatot a szíriai-palesztinai hadseregben. Így most abszurd helyzet állott elő. Ha nem tartózkodik itt jogszerűen, akkor nem vállalhat munkát. Ha méltányosságból, a családjára való tekintettel nem kap

egy magyarországi tartózkodásra jogosító státust, ha kiutasítják, akkor itt marad ellátatlanul az élettárs és a három gyerek. Márpedig első fokon elutasították a kérelmét.

Évente 4–5 hasonló helyzetben lévő ügyfél keresi föl a Helsinki Bizottságot.

Az ilyen esetek elbírálása a hatóságok jóindulatától függ. A szabályok a 8–10 éve itt élő, gyökeret eresztő, egzisztenciát és családot alapító külföldi számára kedvezően is értelmezhetők, vagy éppen ellenkezőleg: ridegen, bürokratikusán. Az Európai Unió országaiban az idegent, ha családot alapított, ha kapcsolatából gyermek származott, nem szokták kiutasítani. Méltányosságból keresnek és találnak valamilyen megoldást.

Magyarországon Farkas Lilla tapasztalatai szerint a külföldiekre vonatkozó joganyag átláthatatlan. Ez nem tekinthető véletlennek, ebben különböző érdekek játszanak szerepet. Nem lehetünk büszkék arra, hogy hazánkban a menedékkérő, a határt vízum és útlevél nélkül illegálisan átlépő külföldieket úgy kezelik, mintha bűncselekményt követtek volna el.

A többféleképpen értelmezhető jogszabályok pedig tág teret adnak a korrupciónak. Farkas Lilla a saját szemével látta és a saját fülével hallotta, amikor az idegenrendészeten a szerencsés kivételezettek ügyei rokoni-ismeretségi szálakon, a jogszabályok megkerülésével vagy azok alkalmoszerű értelmezésével intéződnek.

A Helsinki Bizottság ügyvédeit a hatóságok részéről gyakran éri az a vád, hogy Magyarországon egy, az angolszász jogra jellemző gyakorlatot kívánnak meghonosítani. Holott csak azt szeretnék elérni, hogy nálunk is tartsák tiszteletben az emberi jogokat, és gyakorlattá váljon a jogállamhoz méltó magatartás.